

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ

УДК 658.012

Т. В. Гринько*, Л. В. Лисенко**

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, Україна;

**Запорізька державна інженерна академія, Україна

ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Розглянуто фактори-загрози та фактори-гаранти економічної безпеки підприємства, а також узагальнено та класифіковано фактори формування економічної безпеки підприємства для практичного застосування в діяльності вітчизняних підприємств.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, фактори-загрози, фактори-гаранти, класифікація, формування економічної безпеки підприємства.

Рассмотрены факторы-угрозы и факторы-гаранти экономической безопасности предприятия; обобщены и классифицированы факторы формирования экономической безопасности предприятия для практического применения в деятельности отечественных предприятий.

Ключевые слова: экономическая безопасность предприятия, факторы-угрозы, факторы-гаранты, классификация, формирование экономической безопасности предприятия.

The article reviews the threat-factors and factor-guarantees of enterprise economic security. The factors of enterprise economic security are summarized and classified for the purpose of their further application in the activities of domestic enterprises.

Keywords: enterprise economic security, threat-factors, factor-guarantees, classification, formation of enterprise economic security.

Сучасні умови господарювання підприємств характеризують високою динамічністю протікання процесів, значним рівнем невизначеності, нестабільності та іншими негативними проявами, що спонукають до пошуку альтернативних методів управління, які б враховували ключові тенденції розвитку вітчизняної економіки. Загальноекономічна ситуація, що склалася в Україні, вимагає створення на підприємствах певної системи захисту від можливих загроз їхній діяльності, одним із найкращих варіантів реалізації якої є впровадження системи економічної безпеки.

Необхідно відзначити, що проблема формування економічної безпеки суб'єктів господарювання набуває все більшої актуальності, оскільки перебуває у площині наукових досліджень сучасних проблем розвитку підприємств. Проте розробленими на сьогодні є лише певні елементи системи економічної безпеки підприємств. Серед вітчизняних учених, що вивчають проблеми економічної безпеки підприємства, варто назвати таких: Л. Абалкін, І. Бланк, Т. Васильців, С. Владимиров, В. Гесць, О. Грунін, Б. Гунський, В. Гусев, В. Демин, Г. Жосан, І. Карпунь, К. Коваленко, Г. Козаченко, Л. Корчевська, Т. Кузенко, Б. Кузин, І. Кульчицький, В. Левченко, Ю. Лисенко, Н. Лоханова, І. Луцький, О. Ляшенко, З. Манів, С. Меламедов, С. Михайлюк, С. Міщенко, І. Нагорна, В. Нагорний, О. Новікова, О. Олейников, В. Ортинський, Г. Пастернак-Тапущенко, Д. Пілова, Р. Покотиленко, В. Пономарьов, Н. Реверчук, С. Реверчук, Р. Руденський, О. Рудницька, Т. Соколенко, І. Сорокіна, А. Спірідонов, О. Сумець, М. Тумар, П. Фісуненко,

Н. Фокіна, Л. Шваб, І. Шевченко, Л. Шемаєва, С. Шкарлет, Н. Яценко та ін. Однак, незважаючи на їхній вагомий науково-практичний доробок, невирішеною залишається низка питань, одним із найбільш актуальних серед яких є дослідження й обґрунтування факторів формування економічної безпеки підприємств.

Метою нашої статті є аналіз факторів формування економічної безпеки підприємства для практичного застосування в умовах вітчизняних підприємств.

Вивчення наукової літератури показує, що на сьогодні відсутнє єдине теоретичне обґрунтування економічної безпеки підприємства. Така ситуація пояснюється складністю та багатогранністю зазначеної категорії. Як правило, вчені під економічною безпекою підприємства розуміють комплексну систему заходів суб'єкта господарювання, спрямовану на забезпечення його конкурентоспроможності в умовах дестабілізації діяльності під впливом внутрішніх та зовнішніх факторів [1]. Відтак рівень економічної безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно його керівництво і спеціалісти будуть спроможні уникнути можливих загроз та ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних проявів зовнішнього і внутрішнього середовища.

Отже, якщо стратегічний потенціал підприємства в теперішньому вигляді вичерпав можливості пристосуватися до нестабільності зовнішнього середовища, що зростає, у межах сталої місії, то можна говорити про загрозу економічній безпеці підприємства. Ця загроза може виявлятися у вигляді втрати рівня конкурентного статусу підприємства, або істотного погіршення його фінансового стану, або втрати позитивного іміджу підприємства тощо.

Загрозу економічній безпеці суб'єкта господарювання можуть становити як внутрішні, так і зовнішні фактори (табл. 1). Для запобігання загроз втрати економічної безпеки підприємства необхідно постійно враховувати весь спектр численних факторів, від яких залежить тривалість та ефективність функціонування підприємства.

Таблиця 1

Фактори, що становлять загрозу економічній безпеці підприємства

Внутрішні	Зовнішні
недостатньо кваліфіковане обслуговування наявного технологічного устаткування, що може спричинити його ламання, аварію	часті перебої в постачанні енергоресурсів, палива, води, що призводять до простоїв і нанесення збитків підприємству
порушення технологічного процесу, що може спричинити випуск неякісної продукції, допущення її браку	ненадійні партнери з кооперації виробництва
недотримання внутрішнього розпорядку і режиму роботи підприємства, що може вплинути на нестабільність діяльності	забезпечення підприємства сировиною, матеріалами, деталями, напівфабрикатами з перебоями
негарантована технічна безпека на всіх основних і допоміжних дільницях, що може призвести до нещасних випадків	можливі стихійні явища: пожежі, паводки, форс-мажорні явища (землетруси, воєнні конфлікти та ін.)
ненадійне забезпечення робітничими кваліфікованими кадрами, спеціалістами підприємства	
відсутність нормальних умов праці робітників у виробничих цехах і на робочих місцях, що може призвести до збоїв у виробництві, нещасних випадків	
неналежний рівень системи організації й управління виробництвом, що може призвести до банкрутства суб'єкта господарювання	
недостатні заходи з охорони підприємства, його ресурсів, комерційної таємниці, ненадійність складських приміщень, засобів сигналізації	

Джерело: авторська розробка на підставі [1; 2; 3].

Фактори гарантування економічної безпеки підприємства наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Фактори, які гарантують економічну безпеку підприємств	
Внутрішні	Зовнішні
внутрішні фактори виробничої діяльності підприємства, які забезпечують його стабільну роботу	зовнішні фактори виробничої діяльності підприємства, які гарантують поставки товарів у визначених обсягах у строки поставок
оперативна реалізація заходів щодо розробки та охорони інформаційного рівня безпеки для прогнозування тенденцій розвитку науково-технічних, технологічних, економічних і політичних процесів на підприємстві стосовно кон'юнктури ринку	оперативна реалізація заходів щодо розробки та охорони інформаційного рівня безпеки: збирання різних видів необхідної інформації, що здійснюється за допомогою офіційних контактів із різноманітними джерелами відкритої інформації та шляхом одержання неофіційних носіїв інформації за допомогою спеціальних технічних заходів для прогнозування тенденцій розвитку науково-технічних, технологічних, економічних і політичних процесів за межами підприємства, у країні, світі стосовно кон'юнктури ринку
охорона комерційної таємниці підприємства з одночасним збором, нагромадженням й обробкою інформації про діяльність реальних і потенційних конкурентів, що можуть вплинути на теперішній статус підприємства	купівельна спроможність клієнтів і попит на певну продукцію, що визначається відповідними гарантіями в процесі споживання певної продукції, її якісними показниками, гарантіями обслуговування, терміном використання
здатність керівництва вміло ризикувати, приймаючи стратегічно важливі для майбутнього підприємства рішення	ступінь адаптивності стратегічного потенціалу підприємства

Джерело: авторська розробка на підставі [1; 2; 3].

Проведене наукове дослідження виявило, що, по-перше, не існує чіткої загальноживованої класифікації факторів формування економічної безпеки, а, по-друге, більшість учених-економістів взагалі не класифікують фактори формування економічної безпеки. Так, З. О. Манів та І. М. Луцький зазначають, що чинники, що формують рівень економічної безпеки підприємств, різноманітні та специфічні для кожної галузі виробництва. Вони характеризують такі загальні типові чинники: безпосередні чинники виробництва; стабільний попит на продукцію; надійність постачальників; зовнішню конкуренцію; державне економічне регулювання; надійний захист комерційної таємниці; компетентність керівництва підприємства тощо [4].

Професор Л. І. Шваб також наводить загальні фактори формування економічної безпеки підприємства, але уникає їх класифікації. На його думку, до факторів формування економічної безпеки належить ступінь адаптивності стратегічного потенціалу підприємства; залежність підприємства від інтенсивності кооперованих його зв'язків із постачальниками різного роду ресурсів; охорона комерційної таємниці підприємства; ступінь можливого ризику прийнятих рішень [5].

Безумовно, не можна погодитися із зазначеними думками науковців щодо узагальнених ними чинників формування економічної безпеки підприємства. Однак, на нашу думку, встановлення більш чіткої класифікації цих факторів забезпечить якість формування та ефективність реалізації системи економічної безпеки на вітчизняних підприємствах. Аналогічної думки дотримується Т. Б. Кузенко, яка зазначає, що найдоцільніше визначати фактори економічної безпеки підприємства насамперед за ступенем виміру, розподіливши їх на групи: макро-економічні, ринкові, виробничо-операційні, фінансово-інвестиційні, кадрово-управлінські, маркетингово-комерційні, нормативно-правові тощо [див.: 1].

На необхідності класифікації факторів економічної безпеки підприємств шляхом розподілу їх на фактори зовнішнього та внутрішнього середовища наголошує Д. П. Пілова [6].

На дві групи пропонує розподіляти фактори економічної безпеки Н. Д. Белоус: на макро- та мікрорівнях з урахуванням особистих факторів. Саме цей критерій лежить в основі запропонованої дослідницею класифікації. Зокрема, до зовнішніх (макроекономічних) чинників формування економічної безпеки підприємства Н. Д. Белоус відносить дві ключові складові: на рівні держави та на міжнародному рівні. Так, зміни на міжнародних валютних ринках, стан міжнародної економіки та розвиток міжнародних економічних відносин мають безпосередній вплив на розвиток кожної окремої держави, що у свою чергу, безпосередньо впливає на розвиток їхніх підприємницьких структур. Серед зовнішніх факторів впливу на економічну безпеку підприємств на рівні держави нею виокремлено: соціально-економічні умови розвитку країни, регіону та області; державну політику у сфері розвитку малого та середнього бізнесу; демографічну ситуацію в країні, регіоні та області; державну політику у сфері трудових відносин; зміни законодавчої бази та її досконалість; попит та пропозицію на ринку товарів та послуг; попит та пропозицію робочої сили на ринку праці [1].

Дослідження внутрішніх – мікроекономічних – локальних чинників формування економічної безпеки підприємств дозволяє дійти висновків щодо їх вагомості та суттєвого значення. Зокрема, Н. Д. Белоус пропонує розподіл мікроекономічних чинників на два блоки: на рівні підприємства (підприємницькі) та на рівні особистості (приватні). До факторів, які визначає підприємство, автор відносить: можливості інформаційних систем; ступінь захисту інформації; узгодженість інтересів власників та персоналу підприємства; здатність реагування системи управління на зміни в ринковому середовищі; компетентність та професіоналізм персоналу, його конкурентоспроможність; ступінь захисту, стан та ефективність використання виробничих ресурсів, нематеріальних ресурсів, активів, обігових коштів та інвестиційних ресурсів; стабільність та надійність взаєморозрахунків із контрагентами. До факторів, які узагальнено особистим (приватним) рівнем, Н. Д. Белоус відносить: розвиток особистих якостей персоналу; самоосвіту та самовдосконалення персоналу; фізичний та духовний розвиток персоналу.

Необхідно зазначити, що фактори на особистому рівні взаємопов'язані із факторами на рівні підприємств. Так, узгодженість інтересів власників та персоналу передбачає розвиток їхніх особистих якостей. Компетентність та професіоналізм персоналу підприємства забезпечується самоосвітою та самовдосконаленням працівників, а також їхнім фізичним та духовним розвитком, особистими потребами тощо.

Аналіз факторів впливу на формування системи економічної безпеки підприємств засвідчує їх взаємозв'язаність та взаємообумовленість на різних рівнях і невіддільність та неможливість функціонування одних без реалізації інших. Отже, між факторами на різних рівнях існує тісний взаємозв'язок.

Широкий спектр проблем, із якими пов'язана економічна безпека підприємства, потребує їх системної класифікації, принаймні за такими основними видами: технологічна, ресурсна, фінансова та соціальна безпеки, для виділення конкретних кроків на шляху їх зміцнення (табл. 3) [5].

Економічна безпека підприємства

Види	Чинники	Напрями зміцнення
Технологічна	<ul style="list-style-type: none"> – ступінь спрацюваності основних виробничих засобів; – завантаження спеціалізованого устаткування; – доступ до «ноу-хау»; – частка витрат на НДДКР; – введення в дію нових основних виробничих засобів; – середня зарплата наукового працівника за місяць 	<ul style="list-style-type: none"> – створення нових організаційно-виробничих структур; – використання лізингу; – активна участь у міжнародних виставках, семінарах та впровадження передового світового досвіду
Ресурсна	<ul style="list-style-type: none"> – забезпеченість виробництва основними видами ресурсів; – коефіцієнт забезпеченості запасів і витрат власними джерелами; – можливість заміни та якість ресурсів 	<ul style="list-style-type: none"> – вдосконалення систем розрахунків; – підвищення продуктивності праці; – збільшення капіталовкладень у ресурсозбереження; – стимулювання «ресурсного» напрямку НДДКР
Фінансова	<ul style="list-style-type: none"> – динаміка обсягів виробництва й чистого прибутку; – розмір заборгованості; – частка на ринку; – наявність та частка державних інвестицій; – рівень рентабельності; – капіталовкладення; – довгострокові кредити 	<ul style="list-style-type: none"> – застосування принципу дотримання критичних строків кредитування; – створення інформаційного центру з дебіторської та кредиторської заборгованості; – створення в структурі інформаційного центру спеціальної групи фінансових працівників, яка б контролювала нарахування та сплату податків і зборів
Соціальна	<ul style="list-style-type: none"> – розмір мінімальної зарплати; – середня зарплата одного середньо-облікового працівника; – чисельність працівників, зарплата яких нижча від прожиткового мінімуму; – заборгованість із зарплати; – питома вага зарплати в ціні продукції (робіт, послуг); – витрати сім'ї працівника на харчування; – темпи скорочення чисельності персоналу; – тривалість робочого тижня 	<ul style="list-style-type: none"> – наближення рівня оплати праці до показників розвинутих країн; – залучення робітників до управлінських функцій; – підвищення кваліфікації працівників; – зацікавленість адміністрації підприємства в працевлаштуванні безробітних; – розвиток соціальної інфраструктури підприємства; – підвищення матеріальної відповідальності працівників за результати своєї праці

Джерело: авторська розробка на підставі [1].

Як бачимо, формування необхідного рівня економічної безпеки підприємства включає: формування ефективних факторів виробництва; виробництво продукції з урахуванням потреб ринку, підвищення її якості та дизайну; вибір надійних постачальників сировини, матеріалів, енергоносіїв; проведення приватизації; надійний захист власних комерційних таємниць; зміна у випадку необхідності керівництва підприємства.

Висновки. Таким чином, аналіз наукової літератури показує, що на сьогодні відсутнє єдине теоретичне обґрунтування економічної безпеки підприємств, пояснюване складністю та багатогранністю зазначеної категорії. Загрозу економічній безпеці суб'єкта господарства можуть становити як внутрішні, так і зовнішні фактори. Для запобігання загрозам втрати економічної безпеки підприємства необхідно постійно враховувати весь спектр численних факторів, від яких залежить тривалість та ефективність функціонування підприємства.

Проведене наукове дослідження виявило, що, по-перше, не існує чіткої загальноживаної класифікації факторів формування економічної безпеки, а, по-друге, більшість учених-економістів взагалі не класифікують за певними ознаками фактори формування економічної безпеки. На наш погляд, узагальнення і система класифікація факторів впливу на формування системи економічної безпеки підприємств є необхідними, важливими і непростими завданнями. Аналіз факторів впливу на формування системи економічної безпеки підприємств засвідчує їх взаємозв'язаність та взаємообумовленість на різних рівнях і невіддільність та неможливість функціонування одних без реалізації інших. Саме тому комплексне сприйняття цих факторів та встановлення чіткої класифікації цих факторів шляхом їх упорядкування забезпечить якість формування та ефективність реалізації системи економічної безпеки на вітчизняних підприємствах. Напрямок подальших досліджень вбачаємо в розробці методик оцінки сформованих систем економічної безпеки вітчизняних підприємств як індикатора їх якісного формування і функціонування.

Бібліографічні посилання

1. **Белоус Н. Д.** Теоретичне узагальнення складових та факторів формування економічної безпеки підприємств / Н. Д. Белоус // Зб. наук. праць Вінницького нац. аграрного ун-ту: Сер. «Економічні науки». – 2012. – № 1 (56). – Т. 3. – С. 73–83.
2. **Сорокіна І. В.** Теоретико-методологічні аспекти формування системи економічної безпеки підприємства / І. В. Сорокіна // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 12. – С. 114–122.
3. **Шемаєва Л. Г.** Економічна безпека підприємств у стратегічній взаємодії з суб'єктами зовнішнього середовища : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук / Л. Г. Шемаєва. – К., 2010. – 39 с.
4. **Манів З. О.** Економіка підприємства : навч. посіб. / З. О. Манів, І. М. Луцький. – [2-е вид., стер.]. – К. : Знання, 2006. – 580 с.
5. **Шваб Л. І.** Економіка підприємства : навч. посіб. / Л. І. Шваб. – [4-е вид.]. – К. : Каравела, 2007. – 584 с.
6. **Пілова Д. П.** Обґрунтування рівня економічної безпеки підприємства як критерію оцінки результатів його господарської діяльності / Д. П. Пілова // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2007. – Вип. 224. – Т. IV. – С. 900–910.
7. **Фісуненко П. А.** Сучасні підходи до визначення сутності економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / П. А. Фісуненко, В. В. Нагорний, В. Ф. Левченко // Економічний простір. – 2008. – № 20/1. – С. 139–144. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ekpr/2008_20/1/fisun.pdf
8. **Коваленко К. В.** Основи створення комплексної системи економічної безпеки підприємства: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / К. В. Коваленко // Вісник Донецького нац. ун-ту економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського: Сер. «Економічні науки». – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/ekonom/60/8184-osnovi-stvorennya-kompleksnoi-sistemi-ekonomichnoi-bezpeki-pidpriemstva-teoretichnij-aspekt.html>
9. **Лоханова Н.** Система управління станом економічної безпеки підприємства: проблемні питання, концепція розвитку / Н. Лоханова // Економіст. – 2005. – № 2. – С. 52–56.
10. **Новікова О. Ф.** Економічна безпека: концептуальні визначення та механізми забезпечення : монографія / О. Ф. Новікова, Р. В. Покотиленко. – Донецьк: НАН України, Ін-т економіки промисловості, 2006. – 408 с.

Надійшла до редколегії 10.04.2014